

Gyógyszerésztörténeti közlemények

Irgalmas rendi gyógyszertárak Magyarországon*

Dr. Zboray Bertalan

A közlemény – mely Prágában az 1991. áprilisi évi 30-ik Nemzetközi Gyógyszerésztörténeti Kongresszuson elmondott előadás anyaga – az Irgalmas rend magyarországi tevékenységének legfontosabb gyógyszerészeti vonatkozásait ismerteti. Tárgyalja a pesti „Invalidus ház” történetét, felsorolja a történelmi Magyarországon megnyílt Irgalmas rendi kórházakat és részletesen ismerteti a mai Magyarország területén létrehozott Irgalmas rendi patikákat.

A betegápolással foglalkozó szerzetesrendek története századokra nyúlik vissza. Hazánkban – mely sokáig hadintér volt – különösen két rend működésének maradtak ma is elismerésre méltó emlékei, s ezek a jezsuiták és az irgalmas rendi barátok. A jezsuiták működésének ma is látható emléke az a három gyógyszertárberendezés, amely Győröszegezen (Güns), Székesfehérváron (Stuhlweissenburg), továbbá Egerben (Erlau), mint gyógyszerésztörténeti kiállítás áll az érdeklődők rendelkezésére.

Az Irgalmas rendi barátok (Barmherzige Brüder) hazánkban századok óta több olyan kórházban működtek, amelyek jelenleg is betöltik fontos hivatásukat. Miután a kórházakhoz gyógyszertárak is tartoztak, ezek történetével hajtok előadásomban foglalkozni.

A szerzetesrendet a portugál származású Ciudad János alapította a XVI. század közepén Granadában. A betegápolással foglalkozó rend házai oly gyorsan szaporodtak Spanyol- és Olaszországban, hogy 1572-ben V. Pius pápa engedélyben hagyta működésüket, majd 1611-ben V. Pál pápa a szerzetesrendnek ismerte el a testületet, hiszen az akkori háborús világban nagyon is szükség volt az emberbaráti szolgálataikra.

Magyarország a XVII. században még nagyrészt török uralom alatt állott, de XI. Ince pápa ösztönzésére az európai fejedelemek a század vége felé összefogtak az ország egykori fővárosának Budának visszafoglalására. A pápa kezdeményezésére összegyűlt adományokból tábori kórházat állítottak fel és Buonvisi bécsi nuncius-bíboros az Irgalmas rend osztrák tartományának provinciálisát kérte fel, hogy a rend vállalja el a katonai orvosok mellett a betegápolás szolgálatát. A rend Cruchten József páttert jelölte ki a csoport vezetésére, akinek fennmaradt utólagos jelentéséből megtudhatjuk, hogy a barátok 1684 szeptember elején hajón utazva értek el Buda közelébe, ahol felállítva segélyhelyüket, hat heti ottlétiük alatt több ezer sebesült gondozását látták el, sőt azok élelmezéséről is nekik kellett gondoskodni. Az ostromlott várat felmentő török sereg megjelenése véget vetett az ostromnak s a barátok is hat hét után viszontagságos úton tértek vissza Bécsbe.

Az Irgalmas rend tagjai Buda második, 1686. évi ostroma alkalmával is létrehozhatták tábori kórházjukat, miután Pozsonyban ekkor már működött Szelepcsényi György prímás által alapított rendházuk, de a hadjáratról szóló, a korábbihoz hasonló részletes jelentést a rendház levéltárá-

ban nem sikerült megtalálni.

A rend magyarországi elterjedésének valódi korszaka a XVIII. század. Ismeretes az is, hogy a törökök kiűzése után a felszabadult Pest városában a mecsetekből átalakított templomokat különböző szerzetesrendek kapták meg. Így az irgalmasok a johanniták egykori kórháza mellett levő Nagy-mecsetet kapták meg templom céljaira (a mai Martinnelli tér mellett), de a templomot rövidesen – felsőbb rendelkezésre – a Szervita rendnek kellett átadniuk s az ő templomuk ma is ott áll.

A rend pesti működése néhány évtizedig szünetelt, míg az említett Szervita templommal szemben levő hatalmas területen fel nem épült a felszabadító háború rokkantjainak ellátását biztosító „Invalidus ház” (amely ma a főváros hivatalainak jórészt foglalja magába). Az épületet a törökök kiűzése után nem sokkal Széchényi György hercegprímás jelentős adománya folytán elkezdték építeni, de a lassan haladó építkezés csak 1728 után gyorsult fel annyira, hogy működését hamarosan megkezdhesse.

A korabeli krónika szerint az Invalidusház önálló katonai jellegű intézmény volt Pest városán belül. Feje magasrangú katonatiszt – rendszerint tábornok – volt. Az intézményben többféle műhely, üzlet stb. működött, s ezek látták el a rokkantakat, sőt a velük együtt élő családtagjaikat is a szükséges dolgokkal. Természetesen templomuk, kórházuk is volt. A kb. 2000 rokkant lelki gondozását, a betegápolást és a gyógyszertári teendőket az Irgalmas rend tagjai látták el. A gyógyszertár az Invalidus-ház szükségletére létesült, de érdemes megemlíteni, hogy jogot nyert a város polgárait is kiszolgálni, mivel akkor Pesten még csak három patika működött. A leírás szerint a barátok elhelyezése a „Konvent”, a háromemeletes főépület első emeletén volt, míg a kórház és a patika az épület keleti sarkában a homlokzat földszintjén kapott helyet úgy, hogy a polgári betegeknek az ablakon keresztül adták ki a gyógyszereket. A patika mellett volt a gyógyszerész lakása, mert ő állandó éjjeli inspekción tartott.

A kórház betegeinek teljes ellátása, ápolása, gyógyszerelése, élelmezése, a fűtés és világítás, a kórház fehérműjének mosásáról való gondoskodás is az irgalmasok kötelessége volt. Mindezért ellenszolgáltatásképpen az Invalidus ház naponként és fejenként 10 krajcárt fizetett.

A feljegyzések szerint a patika felszerelése igen gazdag volt, forgalma állandóan növekedett, úgyhogy 1754-től már 3 rendi gyógyszerész működött benne. A korabeli feljegyzések arról is tanúskodnak, hogy a kato-

* A 30-ik Nemzetközi Gyógyszerésztörténeti Kongresszuson (Prága, 1991. április 16-19.) elhangzott előadás.

naság a szokásos patika-vizsgálatokat is megtartotta, így pl. 1760-ban Péter Antal törzsorvos mindent a legnagyobb rendben talált.

A jól jövedelmező és nagy forgalom természetesen feltűnt a városban már működő civil gyógyszerészeknek is, ezért kéréssel fordultak a magisztrátushoz, hogy a patika nyilvános jogát szüntesse meg. A rend az ügyet Mária Terézia királynőig fellebbezte, aki megerősítette a rend eredeti jogát.

A rend pesti működésének később II. József császár vetett véget, aki 1783-ban kelt rendeletével az Invalidus házat – annak túlszűfoltóságára hivatkozva – megszüntette; a rokkantakat Nagyszombatba helyezte s az irgalmasok berendezését a váci rendházba szállíttatta. Ezt követően az épület Gránátos kaszárnya lett, míg 1894-ben a főváros tulajdonába került, s ma „Régi városháza” néven a főváros több hivatalának ad otthont.

A továbbiakban az ország több városában alapított Irgalmas rendi gyógyszertárakkal óhajtók foglalkozni.

Az első világháború utáni békeszerződésekkel megszünt Osztrák-Magyar Monarchia részét alkotó egykori Magyarország területén – alapításuk szerint rangsorolva – az alábbi 13 Irgalmas-rendi kórház és gyógyszertár működött:

1. Szepesváralja (1650), alapító: hg Lubomierszky Szaniszló,
2. Pozsony (1672) alapító: Szelepcsényi György hercegprímás,
3. Eger (1726) alapító: gr. Erdődy Gábor püspök,
4. Temesvár (1737) alapító: III. Károly király,
5. Pápa (1757) alapító: gr. Esterházy Ferenc és Károly,
6. Kismarton (1760) alapító: hg Esterházy Antal,
7. Nagyvárad (1760) alapító: Gyöngyössy György kánok,
8. Vác (1779) alapító: gr. Migazzy Kristóf érsek,
9. Pécs (1796) alapító: Krautsack János polgár,
10. Szokolca (1796) alapító: gr. Batthyány József prímás,
11. Zágráb (1804) alapító: A Káptalan és a város,
12. Pest (1815) alapító: Marczibányi István és neje,
13. Szatmárnémeti (1834) alapító: Hám János püspök.

E szépszámu intézmények közül – az első világháború után – csupán 5 fekszik a mai Magyarország területén, így forráshiány miatt csak ezek történetével óhajtók foglalkozni, illetve fejlődésüket ismertetni.

Egerbe (Erlau) gr. Erdődy Gábor püspök 1726-ban hívta meg az irgalmasokat, s az ő bőkezűsége folytán épült rendház és kórházban két év múlva gyógyszertár is nyílt. A kórházat (és benne a patikát) a múlt században három ízben is árvíz sújtotta, ugyanis az épületek a városon át folyó folyócska partján épültek s a nyári zivatarok alkalmából állandóan veszélynek voltak kitéve. A patika még századunkban is forgalomba hozta népszerű, gyomorjavító háziszserét az „Egri vizet”, melynek előírátát még a megszüntetett Jezsuita rendtől örökölték. A többször felújított és berendezett patika jelenleg is a megyei kórház gyógyszertárának részeként működik.

Pápán az irgalmas rendházat gr. Esterházy Ferenc és gr. Esterházy Károly egri püspök 1757-ben alapította. A gyógyszertárban kezdettől fogva négy gyógyszerész rendtag működött. A város főútvonalán fekvő és régi, muzeális berendezéssel bíró gyógyszertár nyilvános gyógyszertárként ma is működik.

Vágra (Waizen) gr. Migazzy Kristóf bécsi érsek és helyettes váci püspök 1763-ban telepítette be az irgalmasokat, de eleinte nem volt gyógyszertáruk. 1808-ban az akkori irgalmas rendi főorvos megvette a város egyik nyilvános gyógyszertárát s azt a rendházba helyezte át. Eleinte a rend céljait szolgálta, s csak jóval később kapott utcai bejáratot és nyilvános jelleget. Jelenleg a gyógyszertár nem működik.

A pécsi (Fünfkirchen) rendházat és kórházat 1796-ban egy bőkezű pécsi polgár Krautsack J. György alapította a Fő tér szomszédságában. A gyógyszertár kezdetben itt is csak a kórház ellátásával foglalkozott, utcai bejárata – többszöri renoválás után – csak századunk második évtizedében készült el. A gyógyszertár az államosításkor megszűnt, s a helyiség évekig a kórház ambulanciájának céljaira szolgált, berendezését pedig egy újonnan létesített gyógyszertárba vitték át.

A múlt évi alapos renoválás után, az eredeti állványzat felújított részeivel napjainkban újból – korábbi rendeltetésének megfelelően – gyógyszertárként működik és a Pannonmedicina Gyógyszerellátó Vállalat keretében, a külföldi eredetű gyógyszerkészítmények árusításával foglalkozik.

Az Irgalmas rendi szerzetesek pesti szereplésével az előbbieken már foglalkoztam, hátra van még a budai oldalon jelenleg is működő intézmény történetének ismertetése. A rend Budán – Pest testvérvárosában – 1794-ben kért kórházalapítás céljából letelepedési engedélyt a Helytartó Tanácstól. Ekkor Budán (a mai Széna téren) már működött a régi „Szent János” kórház, ennek ellenére a város tanácsa kedvezően fogadta a rend tervét és 1804-ben szerződést kötöttek a városi betegek ápolására. A város a kórház telkét a mai Margit híd közelében levő Duna parton jelölte ki, mert közelében voltak a „Felhévíz”-nek nevezett melegvízű források. A megindult építkezést nagyban segítette Marczibányi István és felesége bőkezű adománya, akik az említett – még kezdetleges fürdőt megvéve – azt is a rendnek adományozták. Az ünnepélyes alapkövetéssel 1806-ban megtörtént s az építkezés Heinricher rendi építész vezetése alatt megindult. Az akkori idők napoleoni háborúi miatt kialakult állandó pénzhiány következtében igen lassan haladt annak ellenére, hogy a rend adományok gyűjtésével, a város pedig különböző javadalmak átengedésével igyekezett a nehézségeket áthidalni. Így a kórház két részletben került megnyitásra, és pedig 1815-ben az ún. Marczibányi-szárny, 1817-ben pedig az ún. Buda-városi szárny. Említésre méltó, hogy míg a belgyógyászaton városi doktorok működtek, addig a sebészetben állandóan rendi orvosok gyógykezelték. Így különösen kiemelkedik Opitz Celestin rendi főorvos működése, aki 1841-ben Prágában szerzett sebészorvosi képesítést, utána hosszabb ideig Budán működött, majd a rend visszaküldte Prágába, ahol 1866-ban a császár lovagkeresztel tette ki. A kórház ágyainak a száma a század folyamán egyre gyarapodott, s így mindkét kolerajárvány

(1831 és 1876) idején fontos szerepet játszott a város betegeinek ellátásában.

A XIX. században még természeti katasztrófával – a dunai árvízzel – is meg kellett küzdeniük. A feljegyzések szerint mindkét esetben csak kevésbé károsodott a kiürített kórházépület, míg a szomszédos lakóházak összedőltek. A legtöbb kárt természetesen a földszinti helyiségekben működő gyógyszerár szenvedte.

A század utolsó évtizedeiben Budapest rohamos fejlődésnek indult; a megépült új Margit híd révén a kórház forgalmas útvonal mellé került, de a Duna part megépítése és az utcák feltöltése miatt az öreg épület földbe süllyedten állt. A rend tevékeny és fáradhatatlan perjele *Thüröczy M. Kornél* főgyógyszerész és *Füzy Szaniszló* magyarországi rendfőnök fáradozásának köszönhető, hogy nagyobb méretű kórház építése érdekében, hosszas tárgyalás után megszerezték a fővárostól a szomszédos telkeket is és 1900-ban – lebontatva a régi házat – megkezdődött a mai modern kórház építése. Az építési terv – a kórházi és rendi követelmények mellett – figyelembe vette a nyilvános jogú gyógyszerárt elhelyezésének azt a követelményét is, hogy a patika az épület földszintjén, utcai bejáratnál kapjon helyet.

Az ünnepélyes megnyitásra 1903. szeptember 29-én került sor, nemcsak az egyházi hatóságok, hanem a kormány és a főváros vezetősége nevében megjelent előkelőségek jelenlétében.

A kórház beosztásáról és korszerű, modern berendezéséről később a *báró Korányi Sándor* orvosprofesszor vezetésével megjelent bizottság elismerően nyilatkozott.

A földszinten elhelyezett gyógyszerárt hivatalosan előírt tágas helyiségei mellett a vezető főgyógyszerész külön szobát is kapott.

A kórház működése a következő években is állandó fejlődést mutatott, ami annál inkább is indokoltá vált, mert

az évtized eltelte után kitört első világháború sebesültjeinek ellátásában a megújított kórház fontos szerepet játszott.

Meg kell említenem, hogy a második világháború utolsó hónapjaiban a pompás épület is súlyos kárt szenvedett, nemcsak azért, mert Budapest ostromakor tűzvonalba került, hanem a Duna jeges árvize miatt is, amely kiköltözésre kényszerítette az óvóhelyre szorult ápolottakat.

A kórház jelenleg az Országos Reuma- és Fürdőügyi Intézet keretében működik, nyilvános jogú gyógyszerártára megszűnt, egykori helyiségeiben a kórház felvételi irodája kapott helyet.

Hazánkban a szerzetesrendek rehabilitálása folyamatban van, s így véleményem szerint az irgalmas barátok is mihamarabb visszatérhetnek emberbaráti tevékenységük színhelyére.

IRODALOM

1. *Rómer Flóris*: A régi Pest. Budapest, 1873. – 2. *Schmall Lajos*: Adatok Budapest Székesfőváros történetéhez. Budapest, 1899. – 3. Emlekkirát az Irgalmas Rend Budai kórházának felavatására. Budapest, 1903. – 4. *Dr. Györy Tibor*: Budapest orvosi útmutatója. Budapest, 1909. – 5. *Schoen A.*: A budapesti Központi Városháza. Budapest, 1930. – 6. *Dr. Engländerné B.K.*: Orvosok és kórházak. Budapest, 1930. – 7. *Baradlay J., Bórszoy E.*: A magyar gyógyszerészet története. Budapest, 1930. 393. oldal.

B. Zboray: *Pharmacies of the Sisters of Charity*
(On the basis of a lecture, held at the 30. International Congress for the History of Pharmacy in Prague 1991)

The paper presents the most important pharmaceutical relations of the activity of the Sisters of Charity in Hungary.

We can get acquainted with the history of the „House of Invalides” in Pest, a survey is given on the Hospitals of the Sisters of Charity in ancient Hungary and a detailed description is given on the pharmacies of this order in the present area of Hungary.

(*Ernyei József Gyógyszerésztörténeti Könyvtár, Budapest, Mátyás tér 3. – 1084*)

Érkezett: 1991. április 02.

Külföldi gyógyszeripari kereskedelmi és tudományos képviselői 1992. január 1-től

felvesz:

- orvost vagy gyógyszerészt munkatársi beosztásban,
- orvosokat vagy gyógyszerészeket orvoslátogató hálózat klépítésére,
- fogtechnikus vagy vegyész anyagismeretétől feladatok végzéséhez,
- fitokámót.

Feltételek:

- szakirányú végzettség
- angol és/vagy német nyelvtudással és számítógépes ismerettel rendelkező jelentkezők előnyben részesíthetők

A hosszútávú együttműködés reményében a beosztásnak megfelelő magas anyagi jutatás és szolgálati személygépkocsi biztosított.

A pályázatokat szakmai önéletrajzzal, valamint a jelenlegi lakás- és családi helyzet ismertetésével az alábbi címünkre kérjük megküldeni a megjelenéstől számított 15 napon belül.

Cím: *Kliss Ferenc* 1016 Budapest I., Gyula u. 1/7.